

На підставі проведеного аналізу нами встановлено, що у методологічному плані є багато протиріч між двома чинними національними стандартами України (ДСТУ 4268:2003 та ДСТУ 4527:2006) щодо розподілу колективних та індивідуальних засобів розміщення на групи і підгрупи, а також між визначеннями окремих термінів, застосованих у даних стандартах, що заважає виявленню справжньої ємності сфери гостинності України. Запропонована класифікація засобів розміщення туристів дозволить усунути указані протиріччя.

Література

1. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти): підруч. / О.О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2005. – 436 с.
3. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємства: навч. посіб. / П.Р. Пуцентейло. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
4. Чорненька Н.В. Організація туристичної індустрії: навч. посіб. / Н.В. Чорненька. – К.: Атіка, 2006. – 264 с.
5. Школа І.М. та ін. Менеджмент туристичної індустрії: навч. посіб. / за ред. проф. І.М. Школи. – Чернівці: Книги – XXI, 2007. – 596 с.
6. Послуги туристичні. Засоби розміщення. Загальні вимоги: ДСТУ 4268:2003. – [Чинний від 2004-07-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2004. – 14 с.
7. Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення: ДСТУ 4527:2006. – [Чинний від 2006-10-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2006. – 28 с.
8. Про порядок надання послуг з тимчасового розміщення (проживання): Постанова Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 11.
9. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р. // Урядовий кур'єр. – 1995. – 16 листопада.

Рецензент докт. екон. наук, професор І.А. Гродзинская

336.276

*Сідельникова Л.П., к.е.н., доцент,
Херсонський національний технічний університет*

**ДОМІНАНТИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНИХ
ЗАПОЗИЧЕНЬ**

Державним запозиченням належить одна з ключових ролей в бюджетній політиці держави як вагомому інструменту регулювання економіки. Основні причини боргового фінансування соціально-економічного розвитку полягають у необхідності мобілізації додаткових фінансових ресурсів для задоволення потреб суспільства, які об'єктивно не можуть бути задоволені за рахунок бюджетних коштів, обмежених прийнятним рівнем оподаткування; у здатності боргових фінансів згладжувати нерівномірність надходжень податкових і неподаткових платежів до бюджету; у менших негативних наслідках позик для економіки в порівнянні з додатковою емісією грошей; у тому, що уряду політично комфортніше використовувати кредитне фінансування своїх видатків, ніж підвищувати податки. В той же час необґрунтоване нарощування державного боргу, вибір невідповідних форм і інструментів фінансування бюджетних дефіцитів мають дестабілізуючий вплив на економіку країни. Тому чи будуть державні запозичення тягарем або стимулом для економічного розвитку багато в чому залежить від методів і результатів їх регулювання.

Питання удосконалення системи регулювання державних запозичень в рамках теорії державного боргу розробляли А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Кейнс, Р. Барро, Р. Лукас, Т. Сарджент, Н. Уоллес, П. Самуельсон; в рамках теорії розуміння системи фінансів як складної статистичної системи – Б. Мандельброт і Р. Хадсон (в моделі «фрактальних фінансів») та К. Вайзенфельд, І. Фішер, Х. Мінські (в теорії «боргової дефляції»); в рамках інституційного підходу до аналізу економічних явищ, коли політичні інститути держави впливають на боргову політику, – А. Мельцер, Р. Перотті, С. Озлер, Н. Рубіні та ін. Серед вітчизняних науковців теоретичним і практичним питанням управління та обслуговування державного боргу у транзитивній економіці присвячено роботи В. Андрущенко, О. Барановського, Т. Вахненко, В. Гейця, І. Луніної, І. Лютого, В. Козюка, В. Суторміної, В. Федосова. Однак актуальним залишається розробка пропозицій щодо удосконалення системи регулювання державних запозичень як необхідної умови стабілізації державних фінансів в контексті вибору пріоритетів податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави.

Сучасний рівень розвитку економічних відносин і фінансового ринку суттєво підвищує науково-практичне значення управління державним боргом. Суто теоретичні конструкції, розроблені

раніше в цій сфері для оцінки впливу фінансування бюджетного дефіциту за рахунок державних запозичень на економічний розвиток, поступово віддають місце інтегрованому підходу в управлінні державним боргом. На перше місце виходять питання стабілізації державних фінансів і збереження сталої динаміки темпів економічного зростання в довгостроковій перспективі. В умовах перманентної нестачі податкових джерел фінансування державних видатків удосконалення системи регулювання державних запозичень як боргової складової формування бюджетних ресурсів набуває особливої актуальності.

Характеризуючи різноспрямовану дію державних запозичень на економічний розвиток країни, доцільно виділити як позитивні сторони: беземісійне поповнення доходів бюджету; нормалізацію грошового обігу в країні; сприяння зовнішньоекономічній експансії суб'єктів національної економіки і, отже, збільшення зайнятості, зростання доходів організацій і населення, збільшення податкових надходжень до бюджету; потенційні можливості для економічного зростання тощо, так і негативні: боргові виплати знижують можливості вирішення найважливіших соціально-економічних проблем, а в довгостроковій перспективі можуть здійснювати депресивний вплив на зростання ВВП; обмежують інвестиційні можливості в національній економіці; при високому рівні зовнішнього боргу є загроза попадання в залежність стану вітчизняних фінансів від міжнародних тощо.

Звідси, вплив державних боргових зобов'язань на економіку залишається вельми суперечливим і превалювання позитивних або негативних аспектів цього впливу визначатиметься, перш за все, питаннями наукової обґрунтованості і здійснення ефективної боргової стратегії.

Головна мета регулювання державних запозичень формулюється як мінімізація негативних наслідків впливу державного боргу на економіку і створення умов для її стабільного розвитку, збереження обсягу державних зовнішніх та внутрішніх запозичень на економічно безпечному рівні. До групи більш вузьких цілей відносяться зниження вартості позик, що залучаються; поліпшення умов рефінансування і переоформлення заборгованості, тобто зниження загальних витрат по обслуговуванню державного боргу; забезпечення виконання зобов'язань держави в повному обсязі за якомога нижчою вартістю на середньо- і довгострокову перспективу; підвищення ефективності використання запозичених ресурсів.

В зв'язку з цим, державні запозичення виступають як об'єкт управління, що передбачає наявність взаємопов'язаних бюджетних, фінансових, організаційних та інших процедур, тобто системи регулювання державних запозичень. За допомогою її функціонування держава визначає механізми здійснення запозичень, співвідношення між різними видами позик, їх оптимальні структуру і терміни, рівень прибутковості, сприяє збереженню обсягу державного боргу на економічно безпечному рівні, скороченню вартості обслуговування державного боргу тощо.

Державний борг є не лише засобом залучення коштів для фінансування державних потреб, але й важливим інструментом фінансової політики держави, необґрунтоване використання якого може призвести до суттєвих ускладнень, у т.ч. до загострення фінансової кризи. В табл. 1 наведено динаміку державного та гарантованого державою боргу України за останні роки.

Таблиця 1

Динаміка державного та гарантованого державою боргу України, млрд. грн.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	30.06. 2011
Державний борг	62,9	64,2	63,3	64,4	66,1	67,7	63,1	66,1	71,3	130,7	227,0	323,5	360,8
Гарантований державою борг	16,6	12,8	11,3	11,3	11,4	17,7	15,0	14,4	17,4	58,7	89,9	108,8	118,9
РАЗОМ	79,5	77,0	74,6	75,7	77,5	85,4	78,1	80,5	88,7	189,4	316,9	432,3	479,7

Дані табл. 1 засвідчують, що протягом 2008 року, який став роком початку світової фінансово-економічної кризи, відбулося значне зростання обсягів державного і гарантованого державою боргу. Порівняння показників за 2007-2008 роки свідчать, що він збільшився на 100,7 млрд. грн., або у 2,1 разу. Таке зростання пояснюється, в основному, випуском облігацій внутрішньої державної позики для збільшення статутних капіталів державних банків (ВАТ «Державний експортно-імпорتنний банк» та ВАТ «Державний ощадний банк») (17,5 млрд. грн.) та поповнення Стабілізаційного фонду (5,9 млрд. грн.); отриманням першого траншу позики МВФ (33,2 млрд. грн.) та стрімким зростанням курсів іноземних валют до гривні – з 5,05 грн. за дол. США на початок року до 7,70 грн. за дол. США на 31.12. 2008 року (38,8 млрд. грн.).

У 2009 році збереглася тенденція до зростання обсягів державних боргових зобов'язань – на 127,5 млрд. грн., або 67,3 %, порівняно з 2008 роком. Суттєве збільшення обсягів державних запозичень пояснюється, в першу чергу, отриманням другого і третього траншів кредиту МВФ в рамках угоди «Стенд-бай» у розмірі 2,8 та 3,3 млрд. дол. США. Крім того, впродовж 2009 року були випущені ОВДП на суму 44,0 млрд. грн. – на капіталізацію чотирьох банків (Укргазбанк, Родовід Банк, Банк «Київ», Укрексімбанк) та 18,6 млрд. грн. – на збільшення статутного фонду НАК «Нафтогаз України».

Протягом 2010 року обсяги державних запозичень продовжували зростати і на кінець року боргові зобов'язання України становили 432,3 млрд. грн., що на 115,4 млрд. грн., або 36,4%, більше показника 2009 року. Зазначимо, що позики України у 2010 році значно перевищили виплати за попередніми боргами: обсяг державних запозичень склав 123,4 млрд. грн., тоді як на погашення та обслуговування державного боргу було направлено 41,4 млрд. грн. Після отримання від МВФ у 2010 році двох траншів кредиту «Стенд-бай» на загальну суму 3,4 млрд. дол. США, Україна збільшила свої зобов'язання перед фондом до 14,1 млрд. дол. США і продовжує утримувати другу позицію в світі по розміру заборгованості перед МВФ.

Станом на 30.06.2011 року державний та гарантований державою борг України склав 479,7 млрд. грн., тобто збільшився за I півріччя поточного року ще на 47,4 млрд. грн., або 11,0%. Уряд сподівається отримати у цьому році ще черговий транш кредиту «Стенд-бай», умовами надання якого є пенсійна реформа, приведення тарифів на газ для населення до ринкових орієнтирів, а також посилення контролю інфляції. Якщо Україна не виконає зазначені вимоги, програма співробітництва буде призупинена, що призведе до скорочення золотовалютних резервів України вже у другій половині 2011 року.

У 2012 році уряд планує знов збільшувати граничний обсяг державного боргу до 415,6 млрд. грн., або на 10,6%, у порівнянні з 375,6 млрд. грн., зафіксованими у Законі «Про Державний бюджет України на 2011 рік». Водночас нагадаємо, що згідно з п. 2 ст. 18 Бюджетного кодексу України загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 60% річного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України [1]. Прогнозні показники стану державного боргу на 2011 рік, продовжують тенденцію щодо подальшого зростання боргових зобов'язань України до ВВП – до 44,3%. Тобто розмір офіційного державного боргу України впритул наблизився до критичного значення, а при врахуванні найбільш ризикових видів умовних зобов'язань уряду – вже перевищив його. Для країн з низьким і середнім рівнем доходів своєрідною «точкою відсікання» (що відповідає середньому рівню боргового навантаження в рік, який передував року виникнення боргової кризи), є рівень у 43% ВВП [3, с.101].

Згідно з оцінками експертів Міжнародного валютного фонду, державний борг України у 2011 році збільшиться до 42,4% ВВП у порівнянні з 39,5% ВВП у 2010 році і 34,8% – у 2009 році. Зростання державного боргу прогнозується і у 2012 році – до 43,7% ВВП, після чого він почне скорочуватися: у 2013 році – до 41,8% ВВП; у 2014 році – до 39,4% ВВП; у 2015 році – до 34,6% ВВП [4, с.6]. Разом з тим, 2013 рік стане роком пікових виплат України на адресу МВФ – їх розмір складе SDR 3,79 млрд. (5,79 млрд. дол. США). У 2011 році Україні необхідно буде виплатити МВФ лише SDR 0,23 млрд., у 2012 і 2014 роках – приблизно по SDR 2,45 млрд., а у 2015 році – SDR 0,98 млрд.

Обсяги приросту зовнішніх зобов'язань України та відсутність продуктивної основи для обслуговування накопичених боргів викликають серйозне занепокоєння. Стрімке нарощення заборгованості за кредитами міжнародних фінансових організацій може породжувати загрози неплатоспроможності держави і виникнення кризи платіжного балансу в період погашення накопичених боргів. Так, видатки бюджету на погашення і обслуговування державного боргу України істотно збільшаться у 2012-2013 роках. Лише за кредитами МВФ у цей період необхідно буде виплачувати суми, еквівалентні 12-25% валових міжнародних резервів України [5, с.170].

Отже, потужне зростання державного боргу, зумовлене надмірним нарощуванням внутрішніх державних запозичень, залученням у значних обсягах міжнародних кредитів, неконтрольованим наданням державних гарантій і трансформацією умовних зобов'язань уряду в прямий державний борг може спровокувати боргову кризу в Україні вже у найближчі роки.

З метою розв'язання проблеми експансії державного боргу Постановою Кабінету міністрів України від 02.03.2011 року №170 затверджено Середньострокову стратегію управління державним боргом на 2011- 2013 рр., основними цілями якої є: утримання обсягу державного боргу на економічно безпечному рівні, не вище ніж у 2010 році; мінімізація вартості обслуговування державного боргу з урахуванням ризиків; здійснення державних запозичень на основі відповідних

планів і обґрунтованих прогнозів потреби держави у фінансових ресурсах; удосконалення законодавчої бази з питань управління державним боргом [6].

Як позитивний фактор слід відмітити вимірюваність очікуваних результатів і те, що вони дійсно відображають ефективність управління державними запозиченнями у середньостроковій перспективі, а також наявність конкретних заходів для досягнення цілей Стратегії. Так, серед зазначених показників є відсоток відношення обсягу державного боргу до ВВП, частка державного внутрішнього боргу у його структурі, середньозважений строк до погашення державного боргу тощо. Очікується, що реалізація Стратегії дасть змогу досягти на кінець 2011, 2012 і 2013 років відношення обсягу державного боргу України до ВВП – на рівні не більш як 32, 30 і 28 відсотків відповідно.

З метою оптимізації системи державних запозичень і скорочення витрат на їх обслуговування доцільно запровадити комплекс наступних заходів:

формування середньострокової програми регулювання державних запозичень на основі достовірного прогнозування макроекономічного розвитку на 3-5 років; узгодженості боргової, податкової і валютної політики за умови розробки параметрів дефіциту бюджету і державного боргу, програми обсягів нових запозичень, програми операцій з рефінансування державного боргу;

збалансування структури запозичень по термінах і по самому портфелю. Оптимізація запозичень полягає в тому, щоб досягти рівномірності виплат і, відповідно, уникнути в майбутньому піків платежів. Якщо в практиці управління портфелем цінних паперів ставиться завдання підвищення їх прибутковості, то при управлінні борговим портфелем необхідно прагнути до скорочення витрат. У зв'язку з цим кредитний портфель необхідно подовжувати і здешевлювати в обслуговуванні, що загострює актуальність оптимального вибору боргових інструментів;

встановлення ліміту надання державних гарантій на рівні 3% ВВП і забезпечення їх цільової спрямованості на інвестиції в інфраструктуру, що сприятиме досягненню фінансової окупності вкладень;

зменшення обсягів або взагалі відмова від спрямування до державного бюджету позик Міжнародного валютного фонду, які внаслідок конвертації отриманих валютних коштів у гривню проважують інфляцію і зумовлюють загрози для стабільності державних фінансів у середньостроковому періоді;

забезпечення спрямування запозичених коштів на фінансування інфраструктурних проєктів, які сприятимуть підвищенню ефективності виробництва й активізації економічної діяльності в країні.

Регулювання державними запозиченнями, націлене на вирішення протиріч їхнього впливу на економіку, передбачає формування такої комбінації боргового фінансування, при якій пакет позикових коштів включає: максимум позик по мінімальних відсотках; максимум кредитів, що легко пролонгуються; мінімум платежів по погашенню боргу, які підлягають здійсненню до матеріалізації доходів від інвестицій. При цьому уряду необхідно розробити гнучкий механізм, який би дозволяв враховувати кон'юнктуру як міжнародних, так і внутрішніх ринків капіталу і проводити технічний аналіз здатності економіки «вбирати» нову фінансову інвестицію; визначати розмір боргу, який економіка в змозі обслужити без загрози виникнення проблем із здійсненням виплат; підвищити контроль за станом державного боргу.

В першу чергу, слід оптимізувати структуру державного боргу, графік його обслуговування і погашення та завдання, які мають бути вирішені за рахунок запозичених коштів. Саме відсутність в Україні чіткої програми щодо визначення базових параметрів та цілей здійснення державних запозичень, очікуваних вигод заставляє поставити під сумнів доцільність останніх позик.

Вдосконалення системи регулювання державних запозичень вимагає системного підходу, що передбачає наявність основних цілей управління державним боргом, розвиненої інституційної структури, правових основ, багатопланових економічних інструментів регулювання державної заборгованості; довгострокової політики в сфері управління державними запозиченнями. Має бути, з одного боку, посилений державний контроль за запозиченнями, з іншого – вдосконалена і реформована існуюча система управління державним боргом в Україні. Провідними напрямками такого вдосконалення є розвиток ринкових інструментів запозичень і інструментів управління боргом; підвищення ефективності державних запозичень і скорочення ризиків, пов'язаних з їх здійсненням; оптимізація структури державного боргу; вдосконалення організаційної структури управління державним боргом України. У період посткризового відновлення економіки багато економічних параметрів, у т.ч. і обсяг державних запозичень, придбали нові межі, і це збільшило властиву ринковій системі невизначеність управління. В даний час навіть найбільш розвинені країни мають високий рівень державного боргу (більше 60% ВВП), і дослідження питання про міру

небезпеки такого рівня боргових зобов'язань в контексті визначення оптимального співвідношення податкових та боргових джерел формування бюджетних ресурсів набуває особливої актуальності.

Література

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 року № – 2456-VI [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
2. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
2. Новий курс: реформи в Україні 2010-2015: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
3. Сідельникова Л.П. Боргова політика України в умовах нестабільної економіки / Л.П. Сідельникова // Економіка і держава. – 2011. – № 9. – С.4-7.
4. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

Рецензент докт. екон. наук, професор Н.С. Миколайчук

622.691

*Атаманчук Д.І., здобувач,
Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ

Актуальність дослідження ринку природного газу зумовлюється постійним зростанням питомої ваги природного газу у світовому енергетичному балансі, так, за останні 20 років частка природного газу у балансі первинних енергоносіїв зросла з 19% до 24%, за прогнозами експертів вона буде зростати і надалі, в перспективі може досягти 26–28% до 2020 року і 30% до 2030 року [1]. Масштаби і структура споживання енергетичних ресурсів у світовій економіці зазнають значних змін під впливом попиту і пропозиції. Екологічність, економічність і технологічність природного газу обумовлюють високі темпи росту попиту на нього. За різноманітними оцінками збільшення його споживання в цілому по світу складає близько 2,5–3% за рік. Серед основних факторів, що зумовлюють зростання попиту на газ доцільно виділити також темпи зростання світової економіки і, зокрема, її енергоємних галузей – електроенергетики, хімічної промисловості, металургії та інших. Паралельно відбувається зростання попиту на газ у сфері послуг, суспільному секторі та домашньому господарстві. Проблеми функціонування світового енергоринку та його газового сектору знайшли своє відображення у працях Г.Г. Бурлака, О.О. Лапка, О.О. Шкута, І.О. Шихізаде та інших науковців. У працях таких дослідників, як І.В. Дяк, З.П. Осінчук, О.П. Горев, вивчається історія газової промисловості України, основні тенденції її розвитку у ХХ ст. Однак, менш вивченими залишаються питання формування повноцінного конкурентного ринку природного газу України. Внаслідок цього основною метою статті є визначення особливостей формування збалансованого ринку природного газу України та факторів, що на нього впливають.

Світові запаси природного газу на 2009 р. склали 185 трлн. т., за останні десять років вони збільшилися у 1,25 рази. Лідерами по запасам газу є Російська Федерація (43,3 трлн. м³), Іран (29,6 трлн. м³) та Катар (25,5 трлн. м³) [1]. Наступні місця у рейтингу посідають Саудівська Аравія, Туркменістан, ОАЕ, США, Венесуела – їх сукупна частка запасів природного газу складає 33,5 трлн. т. або 18,1% світових запасів. За останнє десятиріччя найбільший приріст запасів був досягнутий на Близькому та Середньому Сході – в 1,43 рази, в Африці – у 1,36 раз і у країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону – у 1,35 раз. Таким чином, найкрупніші запаси природного газу зосереджуються в Росії, а також на Близькому та Середньому Сході.

Лідерами у сфері видобування газу є Російська Федерація – 601,7 млрд. м³ та США – 582,2 млрд. м³, сукупне видобування вказаних країн складає 38% світових показників. У цілому світове видобування природного газу досягло рекордних показників – 3,1 трлн. т. і продовжувало зростати навіть в умовах світової фінансової кризи. Найбільшого приросту видобування було досягнуто в Азербайджані – 50,4%, Бразилії – 22,7%, Катарі – 21,2 % [2].

Максимальна забезпеченість природним газом, що визначається як відношення запасів до об'єму видобування, має місце в країнах Близького та Середнього Сходу – близько 200 років, для Російської Федерації цей показник складає 70 років, для США – 11,6 років (табл. 1) [3].